

A magyar jerida. Visszavándorlás Izraelből Magyarországra 1949 és 1953 között

BEVEZETÉS

A zsidó állam alapítását követő három évben, a tömeges bevándorlásnak köszönhetően, az ország lakossága megduplázódott, azonban a gazdasági, szociális és kulturális beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek miatt - a bevándorlással párhuzamosan - megindult a kivándorlás (jerida) is. A folyamat 1953-ban érte el a tetőpontját, amikor többen hagyták el az országot, mint ahányan érkeztek. A magyar zsidók is részesei voltak ennek az elvándorlásnak. Mivel azonban az ország elhagyása az amerikai kontinens felé és Nyugat-Európába nagyon nehéz volt, ezért a magyar zsidók egy része a szocialista jövőt építő Magyar Népköztársaság felé indult.

A magyar zsidók visszavándorlását – a más migrációs folyamatokat is befolyásoló – „push” and „pull” tényezők határozzák meg. Az elmélet szerint a migrációt befolyásoló „mínusz”-os tényezők, mint például gazdasági vagy társadalmi nehézségek, az adott területekről taszítják az embereket, míg a célterületen fellelhető „plusz” tényezők, mint a kedvezőbb gazdasági lehetőségek vagy a fejlettebb közszolgáltatások, vonzóbbá tehetik azt a migránsok számára.¹ Egy, már megvalósult migráció kapcsán az elméletet fordítottan értelmezzük, vagyis: az Izraelben átértelt gazdasági és társadalmi beilleszkedés nehézségei „push” tényezőkként hatottak, míg a „pull” tényezők közé a magyarországi családi vagy kulturális kötődés, illetve a korábbi életmódhoz való visszatérés vágya tartoznak. Ami a taszító faktorokat illeti, fontos rámutatni a magyar nyelvterületekről érkezett bevándorlók izraeli adaptációs nehézségeire. Az eltérő etnikai háttérrel bíró bevándorlóknak a befogadó társadalomhoz fűződő kapcsolatát a szakirodalom négy fogalommal írja körül. Az asszimiláció azt fejezi ki, hogy a bevándorlók aktívan törekszenek a többségi kultúra átvételére, és lemondanak a korábbi kultúrájukról. Ennek ellentéte a szegregáció vagy elkülönülés, amely az eredeti kultúrához való erős ragaszkodást, és az új kultúrától való távolságtartást jelenti. Az integráció az eredeti és az új kultúra elemeivel való azonosulást és azok átvételét jelenti, miközben az egyén, vagy a csoport megtartja az eredeti kulturális jellemzőit. A marginalizáció az eredeti és az új kultúra elutasítását és az iránta való érdektelenséget jelenti.² Izrael kapcsán az állam első két évtizedében egy sikeres integrációs, illetve asszimilációs folyamatról beszélhetünk, amelyet az állam a különböző intézményeken (hadsereg, oktatás, bevándorlási szervezetek stb.) keresztül valósított meg. A különböző bevándorló csoportok integrálása és a társadalmi hatalmi viszonyok közötti különbségek miatt megfigyelhető volt viszont az etnikai megosztottság és a különállás is, amely elősorban a magyar és a román nyelvű bevándorlókat érintette.³

1 Lee 1966: 47–57.

2 Al-Haj 2004: 17.

3 Eisenstadt 1985: 319–328.

Magyarország 1948 utáni külpolitikai mozgásteret besszükült. Az ország mind ideológiai, mind politikai szempontból alárendelt helyzetbe került a Szovjetunióval szemben. Mégis, más szovjet típusú, kelet európai országhoz hasonlóan, Magyarország is bizonyos mértékig, és egyes időszakokban, a zsidó kivándorlás és az Izraellel fenntartott diplomáciai kapcsolatok terén saját döntési autonómiával rendelkezett.⁴ Ezt bizonyítja az is, hogy 1948 és 1953 között Csehszlovákia és Románia eltérő módon kezelte a zsidók kivándorlását.⁵ Mindeközben a szovjet típusú, kelet európai országok a „zsidókérdést” – a helyi sajátosságok adta kisebb eltéréseket leszámítva – megegyező módon kezelték. Hasonlóságban kiemelkedik, hogy a túlélő zsidóság valamennyi társadalmi, kulturális és vallási intézményét vagy felszámolták, vagy teljes pártállami ellenőrzés alá vonták, illetve átfogó anticionista kampányban számoltak le nemcsak a zsidók minden politikai megnyilvánulásával, hanem a zsidó származású politikai ellenfelekkel is.⁶ Megalakulását követően Izrael az el nem kötelezettség külpolitikáját választotta annak érdekében, hogy mind a két szuperhatalom irányába érvényesíteni tudja az érdekeit. Azonban a világpolitikai változások nyomán, az 1950-es évek elejétől, egyre inkább az Amerikai Egyesült Államok felé sodródott.⁷

A világ geopolitikai adottságából visszavezethető meghatározottság a két ország diplomáciai kapcsolatát, és ezen belül a ki- és visszavándorlókkal kapcsolatos történéseket is meghatározta. Amellett érvelek, hogy a determinisztikus helyzetből adódóan a visszavándorlás alig ment végbe, és legalábbis kezdetben a Magyarországról történő kivándorlás függvényében, viszonyossági elv alapján zajlott. Mivel a vizsgálat diplomáciai fókuszú, így ebben a tanulmányban az 1949 és 1953 közötti időszakot tekintem át, amikor is a kétirányú migráció diplomáciai feszültségek sorát szülte. A diktatúra állambiztonsága szempontjából a Magyarországra visszatelepülő személyek kockázatot rejtett magában, ezért fokozottan ellenőrizték, és nyilvántartásba vették őket.⁸ A visszavándorlás ezen aspektusának vizsgálata azonban meghaladja ennek az írásnak a kereteit.

Figyelembe véve a felvázolt fogalmi és történeti koordinátarendszert, a tanulmány a következő kérdésekre keresi a választ: Milyen indíttatástól vezérelve döntöttek egyesek a visszavándorlás mellett, és miért pont az államszocialista Magyarországra? A két ország eltérő kül-, és belpolitikai érdekei hogyan hatottak a visszavándorlás menetére? A visszavándorlás körüli diplomáciai összetűzések nyomán a két ország politikai vezetése milyen politikai előnyökre tett szert, és milyen kudarcokat szenvedett el? Pontosan milyen formában zajlott a visszavándorlás, milyen tapasztalatokat szereztek az erre az útra lépő egyének?

4 Békés 2019: 65–80; Kovács 2017: 21.

5 Bottoni 2011: 234.

6 Kovács 2017: 20–27.

7 Shlaim 2004: 657–672.

8 Szabó 2004: 165.

SZEMBENÁLLÓ KÜLPOLITIKAI ÉS BELPOLITIKAI CÉLOK

Izrael és Magyarország között a diplomáciai kapcsolatokat elsősorban a Szovjetunió közel-keleti politikája határozta meg, amely Nagy-Britannia meggyengítését és a saját befolyásának kiterjesztését célozta. Ennek tudható be, hogy Magyarország, a Szovjetunióval és a többi „baráti” Kelet-Közép európai állammal egyetemben, megszavazta az ENSZ 1947-es felosztási tervet, jelentős mértékben elősegítve egy független zsidó állam megalakulását.⁹ Magyarország és a palesztinai zsidó közösség közötti diplomáciai kapcsolatok elmélyülését elősegítette a Magyar Külügyminisztérium kezdeményezésére 1946-ban, Jeruzsálemben megnyitott Magyar Intézet. A Scher Tibor kulturális megbízott által vezetett intézmény előadások tartásával és könyvtár felállításával népszerűsítette a magyar kultúrát, azonban kevésbé értékelhető eredményei miatt 1948. áprilisában megszüntették.¹⁰

Nem sokkal a zsidó állam kikiáltását követően a magyar állam elismerte Izrael államiségét, és a két ország még ugyanebben az évben fel is vette egymással a diplomáciai kapcsolatot. Az izraeli követség 1948 novemberében kezdett el működni Magyarországon. Izrael első diplomatája – megbízott konzuli minőségben – az erdélyi származású, Smuel Bencur (Péterfi Endre) lett, aki 1947 óta az Ichud Mapaj baloldali cionista párt kiküldöttjeként tartózkodott Magyarországon. A nagykövet, a Bécsben Georg Überall néven született Ehud Avriel (1917–1980), 1949 februárjában adta át megbízólevelét.¹¹ A diplomáciai kapcsolatok felvételét követően a magyar külügy Liebermann Albertet nevezte ki magyar kereskedelmi attasénak Izraelre kiterjedő hatáskörrel, tel-avivi székhellyel. A kereskedelmi kirendeltség 1948 tavaszán állt fel. A magyar külügy nehézkes bürokratizmusa miatt a tel-avivi követség csak 1950 májusában kezdte meg működését.¹² Romhányi István, ideiglenes ügyvivő minőségben, 1950. augusztus 9-én adta át megbízó levelét Moseh Sharet külügyminiszternek. A kommunista párt nomenklatúrájából érkezett egykori cipész diplomáciai képzettsége komoly hiányosságokkal bírt. Kiküldetése ideje alatt számos kritika érte a tel-avivi magyar követség dolgozóitól, és az izraeli kommunista szimpatizánsoktól egyaránt, amely kínos viselkedésére, rossz előadóképességére és mindenekelőtt hiányos nyelvtudására vonatkozott.¹³

A bilaterális kapcsolatokban a két ország egymással ellentétes célokat tűzött ki. Az új zsidó állam ideológiai sarokköve és a politikai függetlenség elérésének eszköze egyaránt a diaszpórában élő zsidók összegyűjtése volt. A tömeges bevándorlással akartak számbeli fölénybe kerülni az arabokkal szemben, erős, önfenntartó gazdaság kialakítását elérni, a bevándorlókat az ország fizikai felépítésébe bevonni, mindenekelőtt pedig a kikiáltása után azonnal megtámadott ország katonai erejét növelni.¹⁴ Izrael bevándorlási politikájának megvalósítását a holokauszt traumája és az arab-muzulmán országban kirobbant antiszemitizmus könnyítette meg. Kiemelt célpontot jelentett Kelet-Közép-Európa, azon belül is Magyarország és Románia, ahol jelentős számú zsidó élte túl a holokausztot.¹⁵

A tömeges bevándorlás teljesen átformálta az ország társadalomszerkezetét. 1945 és 1955 között a zsidó lakosság megduplázódott, 600 ezerről 1,4 millióra nőtt. Ez a váratlan bevándorló tömeg jókora nyomás alá helyezte a bevándorlásért és integrációért felelős intézményeket, valamint a gazdaság egészét. A bevándorlás nehézségeinek egyik szimbólumává az átmeneti

9 Ro'i 1980: 38–96.

10 Szalay 2021: 171–186

11 Novák 2018: Péterfi Endre nyilatkozott a budapesti zsidó sajtónak. *Új Kelet*, 1948. augusztus 29. 2.

12 Szalay 2018: 189.

13 MNL OL XIX-J-1-k, 10. d., 20/b. t., 2386/1951. irat. Slomo Weiss levele Magyarország Külügyminisztériumának. 1951. augusztus 16; MNL OL XIX-J-1-k. 10 d., 21/a. t., 010289/1954. Joó Kálmán jelentése. 1954. október 26.

14 Hacoheh 2003: 1, 45–57.

15 A kormány diplomáciai offenzívába kezd a kelet európai alija érdekében. *Új Kelet*, 1949. március 27.

táborok váltak, amelyekben több tízezer ember sátrokban zsúfolódott össze.¹⁶ A gazdasági, szociális és kulturális beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek miatt, a bevándorlással párhuzamosan, megindult a kivándorlás is. A folyamat 1953-ban érte el a tetőpontját, amikor többen hagyták el az országot, mint ahányan érkeztek. Az izraeli kormány gazdasági, biztonságpolitikai rizikóként, és az állam presztízsének az aláásásaként kezelte az elvándorlást, emiatt változatos eszközökkel igyekezett megakadályozni azt. Az országot elhagyni készülőkhöz számára kötelezően kiváltandó kiutazási engedélyeket számos indokból (katonai szolgálat elmulasztása, állambiztonsági megfontolások, bűnügyi gyanú stb.) elutasították, a korábbi anyagi juttatások visszatérítésére kötelezték, illetve valutáris megfontolásokból az utazók többségének külföldi valutában kellett fizetniük a jegyüket.¹⁷ A kivándorlási jelenség a magyar zsidókat is érintette. A legtöbben a nyugati országok felé vették az irányt, mások Magyarországra kívántak visszatérni. A magyarok elvándorlás megfékezésében kitüntetett szerepet kapott a magyar bevándorlók szervezete (Hitachdut Olé Hungaria), amely a magyar zsidók izraeli beilleszkedésének elősegítésén dolgozott.¹⁸

Mindeközben Magyarországon, Győri Szabó Róbert megfogalmazásában, egy „fordított emancipáció” zajlott, amely során a zsidók a jogfosztottságban váltak egyenlővé a társadalom többi tagjával. Ehhez szorosan hozzátartozott a zsidó intézmények felszámolása vagy teljes kontrol alá vonása. A cionista intézményrendszer politikai alapon történt 1949-es teljesen felszámolása mellett ideológiai alapon is diszkreditálták, mivel azt „reakciós”, „nacionalista” ideológiának bélyegezték. A hatóságok által korábban tolerált illegális határátlépéseket megszüntették, a kivándorlás irányítóit és a cionista vezetőket, 1949 nyarán, koncepciók per keretében elítélték. A cionizmus bűne egyre inkább a párt antiszemita élű eszközévé vált, ezzel tartották sakkban az egyes zsidó származású funkcionáriusokat és társadalmi tényezőket. 1953-ban pedig az Engländer Tiborhoz köthető, illegálisan működő cionista csoport letartóztatását a zsidó származású Péter Gábor, az ÁVH egykori fejének a kompromittálására használták.¹⁹ A cionizmus károsnak ítélt ideológiájának a visszaszorítása és a kivándorlás teljesen ellehetetlenítése nemcsak ideológiai és politikai okokból volt kívánatos a párt számára, hanem praktikus érdekeket is szolgált: az országban tartani a szakképzett munkaerőt.

37

A diplomáciai kapcsolatok felvételét követő rövid időszakban Budapest még nem zárkózott el teljesen az izraeli igények kielégítésétől. Közben teljes gőzzel zajlott az első cionista ellenes koncepciók eljárás. A Budapestre delegált izraeli diplomaták és a magyar külügy részéről tárgyalások kezdődtek bizonyos számú cionista háttérű személy kivándorlásáról. A pletykák kezdetben még 30, sőt 50 ezer ember kivándorlásáról szóltak, azonban hamar kiderült, hogy a magyar kormány nem érdekelt ekkora létszám kiengedésében, továbbá valószínűtlennek tűnt, hogy ennyien hajlandóak lennének elhagyni az országot.²⁰ 1949. október 20-án megállapodás született Magyarország és Izrael között 3100 személy kivándorlásáról, akik között megtalálhatók voltak családegyesítés szándékával bíró, illetve a cionista mozgalom tagjai, és azok családtagjai is. A kvóta kivándorlása előre meghatározott, a magyar félnek kedvező feltételek mellett, egymillió dollár kompenzációs díj fejében valósulhatott meg. A kérelmeket a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Útleveosztálya egyénileg bírálta el, a kivándorlás lebonyolítását az IBUSZ végezhette.²¹

16 Hacoen 2003: 190–210, 230.

17 Cohen 2010: 22–25; Rozin 2010: 149–170

18 Olosz 2015: 138–159; Népgyűlésen vitatták meg Beér Sévában a magyarországi visszatérés problémáját. *Új Kelet*, 1950. augusztus 29. 3.

19 Győri Szabó 2009: 203–204; Novák 2020: 21–188.

20 A magyar kormány hozzájárult 50.000 zsidó alijjázásához a leközelebbi 3–4 hónap alatt. *Új Kelet*, 1949. január 14. 5; Kedvező mederben haladnak Magyarországgal az alijja ügyében a tárgyalások. *Új Kelet*, 1949. február 13. 4; Magyarország hozzájárult 30 ezer zsidó kivándorlásához. *Új Kelet*, 1949. február 23. 1.

21 Szabó 2004: 155–232.

A szerződésbe az a kitétel is bekerült, hogy „a megállapodás ténye hirdetés, sajtótermékek, rádióközlemények vagy csoportos megbeszélés útján nem propagálható”.²² Ennek megfelelően, 1949 közepétől, az izraeli sajtóból eltűntek a magyarországi kivándorlásra vonatkozó hírek. Az izraeli magyar sajtó pedig felhagyott a Magyarországra vonatkozó negatív cikkek írásával és a magyarországi zsidók meghurcolásának részletezésével. Mint Kasztner Rezső, a magyarul írott kormánypárti lap, a *Jövő* főszerkesztője, ezt a gyakorlatot később nyíltan be is ismerte:

„(...) Magyarország és Izrael egyaránt kisállamszámban mennek (...). Ezt figyelembe kell venni a szempontok mérlegelésénél, amelyek bennünket különböző megnyilatkozások értékelésében a »kitárgyalásban« vezetnek. A puszta tény, hogy ez a lap magyarul íródik önmagában is bizonyos regárdot parancsol a tollnak, amely Magyarország ügyeivel foglalkozni kíván (...). A fiatal zsidó állam szalonképességét a népek társadalmában az izraeli sajtó is szolgálhatja (...). Ezek a megfontolások inkább, mint a jól felfogott érdek volt az, amely bennünket is vezérelt annak eldöntésében, hogy mit közöljünk le és mit nem (...). Ezért volt az, hogy – többek között – nem foglalkoztunk a deportálások [kitelepitések] tragikus kérdésével.”²³

A szerződésben lefektetett nehézkes procedúra és a visszavándorlók ügye miatti – későbbiekben vázolt – diplomáciai nézeteltérések miatt a kivándorlás több éven át zajlott. Az utolsó csoport 1953. november 17-én távozott Magyarországról.²⁴

VISSZAVÁNDORLÓ MOTIVÁCIÓI ÉS AMNESZTIA RENDELET

38 Lieberman 1949 nyarán és őszén megdöbbenéssel számolt be feletteseinek arról, hogy minden propaganda akció és nyomásgyakorlás nélkül „naponta rengetegen keresnek fel olyanok, kik vissza kívánnak vándorolni Magyarországra, új és régi bevándoroltak”. Az attasé külpolitikai szempontok mérlegelése alapján úgy ítélte meg, hogy hasznos lenne néhány ember hazatérését jóváhagyni. A magyar külügy óva intette a kiküldöttet attól, hogy bármilyen lépést is tegyen a kérdéssel kapcsolatban, mivel vízum és útlevél kiadási ügyeket csak konzuli vagy követség szintű megbízott végezhet. Mindazonáltal utasításba adták, hogy a jövőben minden ilyen megkeresést továbbítson Budapestre.²⁵ A magyar külügyet nyilvánvaló politikai és titkosszolgálati indokok is óvatosságra intették, vagyis attól tartottak, hogy kémek vagy politikai felbújtók kívánnak visszatérni az országba.²⁶

A diplomata meglepetése annál is inkább lehetett őszinte, mivel ekkor az izraeli héber és magyar nyelvű sajtó igen lesújtóan nyilatkozott Magyarországról, kifejezetten elítélte a cionisták üldözését és újjáéledő antiszemizmust emlegetett. Az akkor szinte egyedüli magyar nyelvű sajtóorgánumban, az *Új Keletben*, rendszeresen jelentek meg olyan cikkek, amelyek „felülről irányított antiszemita üldözésről” értekeztek, és élesen elítélték a cionista mozgalom tagjai ellen indított koncepciós pereket.²⁷

22 Szalai 2021.

23 Kasztner Rezső: Magyarország és Izrael. *A Jövő*, 1952. május 15. 1–2.

24 Novák 2020: 29–30; Szabó 2004: 155–220.

25 MNL OL XIX-J-1-k., 12. d. 29/2. t., 7672/1949. Magyar kivándoroltak hazatérési kérelme. 1949. július 25; MNL OL XIX-J-1-k. 12. d., 29/2. t. 11298/1949. Izraeli magyarok ügye. 1949. október 19.

26 Szabó 2004: 165.

27 Fábrián Béla szerint hivatalos antiszemita hadjárat folyik a magyarországi zsidóság ellen. *Új Kelet*, 1950. augusztus 16. 4; Miért rendezték mega budapesti cionista pert? *Új Kelet*, 1949. június 26. 3; Beregi Ármán a budapesti cionista perről és a magyarországi alijáról. *Új Kelet*, 1949. június 30. 3; Marton Ernő: A cionizmus kilátásai a kelet európai államokban. *Új Kelet*, 1949. április 8. 1–2.

A következő hónapokban a kereskedelmi megbízott egyre több kérvényt továbbított Budapestre. A diplomata által elkészített statisztikából kiderül, hogy 1950. augusztus 1-ig 219 kérvény érkezett be, amely 326 személyt érintett. A statisztikából továbbá az is kiderül, hogy jellemzően 20 és 55 év közötti felnőtt férfiak adtak be kérvényt, akik leginkább iparosok, kereskedők és tisztviselők voltak. A kérvényezőik közül a legtöbben 1948-ban és 1949-ben érkeztek az országba.²⁸ (lásd 1., 2., 3., 4. táblázat). A külügyminisztérium irattárában ebből ma 100 kézzel és géppel vegyesen írott kérvény található meg. A kérvények többsége a visszatérés mögöttes motivációját is megemlíti. Bár a követség, és rajta keresztül a magyar külügyminisztérium irányába tett politikai megfelelés egyértelműen detektálható. Ezekben a levelekben mégis érdemes a kivándorlás és visszavándorlás indokait összesíteni (lásd 5., 6. táblázat). A statisztika alapján az a kép rajzolódik ki, hogy Magyarország elhagyását a „cionista” propaganda hatásának, valamint a „gyermeki meggondolatlanság” számlájára írták. A kommunista ideológiai szóhasználat itt azt a cionista mozgalmi törekvést takarja, amelynek révén, a háborút követő időszakban, az ifjúsági otthonok, az árvaházak, és más, a fiatalokat célzó szociális ellátás és politikai nevelés ötvözésével igyekeztek őket a mozgalom mellé állítani. A törekvés jelentős eredményeket ért el. A fiatalok úgynevezett „kirándulásokon” (*tijul*), csoportokban megszervezve, tömegesen hagyták el az országot a palesztinai kiküldöttek és a helyi cionisták által szervezett migrációs útvonalakon.²⁹ Nem meglepő, hogy a visszavándorlás motivációjaként a legtöbben a cionizmusból való kiábrándulást, a csalódást adták meg. Számottevő még a családi egyesülés igénye, valamint a beilleszkedési és a nyelvi problémák. A két kategória alatt valószínűleg azokat a lakhatási, elhelyezkedési és mindenekelőtt mentalitásbeli, illetve nyelvtanulási nehézségeket értették, amelyek egészében sújtották a háború után érkező bevándorlókat, de a szociokulturális sajátosságaik miatt a magyar ajkúakat különösen érzékenyen érintették. Ezért sem véletlen, hogy a magyar ajkú zsidók gazdag kulturális és társadalmi szervezeti hálót építettek ki.³⁰ A kérelmekben indoklásképpen említésre kerül még a klíma, a katonai szolgálat elkerülése, illetve a népi demokrácia iránti vonzódás is.

A visszavándorlók az izraeli magyar sajtónak tett nyilatkozataikban is alátámasztják a kérvények állításait. Ezekből az is kiderül, hogy némelyeknél valóban szerepet játszhatott a politikai és az ideológiai motiváció; azt nemcsak a megfelelési vágy miatt fogalmazták bele a kérvényeikbe. Egy, az országban 1939 óta kibucban élő személy azért döntött az elvándorlás mellett, mert neheztelt az ország amerikai külpolitikai orientációjára, illetve diszkriminálva érezte magát amiért a Szovjetunió politikai és ideológiai irányvonalát valló izraeli pártszövetséghez (Mápám) tartozott.³¹ Egy „visszatérő”, a maga és a társai nevében, a magyar bevándorlók szervezete (Hitachdut Olé Hungaria – HOH) Bér Séva városában tartott, a magyarországi visszatérés megvitatásáért összehívott gyűlésén kizárólag politikai és ideológiai okokat nevezett meg:

„Ők Izraelt retrográd és szociális szempontból kizsákmányoló államnak tekintik, mely egyre jobban hajt terdet a nyugati kapitalista imperializmus követeléseire elött. Elhatározásuk egyetlen oka az, hogy ők a népi demokrácia szabad atmoszférájában akarnak élni (...).”³²

A legtöbben mégis a beilleszkedési és a szociális-gazdasági okokat emelték ki. Így egy személy a hányattatott izraeli sorsát a munkanélküliséggel és a sátortáborral kötötte össze, ahova a hatóságok elhelyezték. Magyarország irányába nagy reményekkel élt:

28 MNL OL, XIX-J-1-j. 14. d., 30/d. t., 001426/1950. Politikai Főosztály. Amnesziarendelet végrehajtása Izraelben Kimutatás. 1950. augusztus 1.

29 Novák 1998: 93–95; Novák 2000: 37–43, 129–137.

30 Olosz 2015: 145–156; Olosz 2023: 409–416; Bányai 2008: 412–417.

31 Bíró György: Búcsú egy visszatérőtől. *Hatikva*, 1950. június 27. 1.

32 Népgyűlésen vitatták meg Beér Séván a magyarországi visszatérés problémáját. *Új Kelet*, 1950. augusztus 29. 3.

„Ott nem leszek megrugdalt, bántalmaknak kitett pária, hanem majd megbecsülnek a munkámért. Itt dolgozni is csak protekcióval lehet. Ott emberhez méltó lakásban fogok lakni”³³

A gazdasági és politikai jellegű motivációk nem számítottak egyedülállónak; nagyon hasonló jelenségek figyelhetők meg más visszavándorló csoportok esetében is. Az argentinai bevándorlókat például kezdetben a cionista ideológia és a jobb élet ígérete vezérelte Izraelbe, azonban a közép- és alsó-középosztálybeli háttérrel rendelkezők nem tudtak megküzdeni az izraeli gazdasági realitásokkal és a visszavándorlás mellett döntöttek.³⁴

A visszavándorlásnak egy nagyobb lendületet az 1950. évi IX. számú törvényerejű rendelet, más néven amnesztiarendelet adott. A rendelet kegyelembe részesítette azokat a magyar állampolgárokat, akik korábban nem voltak tagjai a fasiszta rendszernek, vagy nem követtek el súlyos háborús bűncselekményeket, és akik félrevezetés vagy tévedés miatt hagyták el az országot. Ezek a személyek 1950. október 4-ig visszatérhettek Magyarországra. A törvény továbbá kimondta, hogy a tiltott útlevélhasználat és határátlépés miatt, valamint az ezzel összefüggő más bűncselekmény miatt nem lehet bünvádi eljárást indítani ellenük.³⁵ Az izraeli magyarok tudtára adták, hogy a hazatéréseket kizárólag a követség szervezi és bonyolítja le.³⁶ A törvény elsősorban nyugati vagy liberális-demokratikus országokat célozott meg, de elvben a világ minden más országát érintette. Izrael egyáltalán nem számított célországnak. Mint a Politikai Főosztály, a Külügyminisztériumnak megfogalmazta:

„az amnesztia rendelet (...) elsősorban nem Izraelre vonatkozik (...), a Magyar Népköztársaság erre nem helyez különösebb súlyt, de nem tud elzárkózni a kérvényezők száza elől, akiknek az amnesztia rendelet valóban jogot ad arra, hogy kérjék a hazajövetelüket.”³⁷

Kezdetben 1200 személy hazautazásával számoltak.

40 A rendelet minden bizonnyal annak köszönhetően került bevezetésre, hogy 1947-től újrászerveződően megnövekedett azon személyek száma, akik Magyarország külképviseletén keresztül a visszahonosítás felől érdeklődtek. Az Egyesült Államokban, Brazíliában, Argentínában, Kanadában és Nyugat, illetve Kelet-Németországban ennek számos jelét regisztrálták.³⁸ A magyarországi kommunista fordulatot pártoló kanadai magyar sajtó például „nagy visszavándorlási folyamatról” írt.³⁹ Ha tömeges igény nem is jelentkezett, való igaz, hogy személyes okokból kifolyólag valóban többen e lépés mellett döntöttek.⁴⁰ A fiatal szakképzett munkaerő bevonása mellett a politikai, a propaganda és a presztízscélok játszottak szerepet a rendelet kiadásában. A kormány ezért előírta, hogy a sajtó egy-egy hazatérő csoportról nagy terjedelemben számoljon be, az érintettekkel készüljenek interjúk.⁴¹

33 Levelek a szerkesztőhöz. *Új Kelet*, 1952. szeptember 22. 4.

34 Krupnik 2022: 189–200.

35 1950. évi 9. számú törvényerejű rendelet a felszabadulás ötödik évfordulója alkalmából közkegyelem gyakorlása tárgyában. Törvénycikk. 1956-os Intézet. Oral History Archive. <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/1950.evi5.htm> (utolsó letöltés: 2024. február 1).

36 Közlemény. *Új Kelet*, 1950. július 7. 11.

37 MNL OL, XIX-J-1-j. 14. d., 30/d. t., 001426/1950. Politikai Főosztály. Amnesztiarendelet végrehajtása Izraelben. Javaslatok. 1950. augusztus 1.

38 Tóth 2020: 212–213; 300 magyar család visszavándorol Brazíliából. *Kossuth Népe*, 1947. november 7. 6; Honnan jönnek haza külföldi magyarok. *Igazság*, 1948. január 31. 7.

39 Kulcsár 2022: 420.

40 Kulcsár 2022: 419–429.

41 Tóth 2020: 238–239.

Még az amnesztiarendelet kihirdetése előtt az Államvédelmi Hatóság, a Külügyminisztériummal egyeztetve, elfogadta 22 cionista fiatal visszavándorlási kérelmét. Lieberman először meggyőződött, hogy nemcsak magyar, hanem más országok egykori állampolgárai is részt vesznek a visszavándorlási hullámban, és nem talált gyanús jeleket a kérelmezők motivációjában.⁴² Az izraeli törvények szerint ezen személyeknek, más állampolgárokhoz hasonlóan, kivándorlási engedélyt kellett kérvényezniük, mivel a két ország között semmilyen kétoldalú szerződés nem kötött az Izraelből Magyarországra történő migrációról. Miközben diplomáciai csatornákon az izraeli fél biztosította a magyar felet az ügy zökkenőmentes lebonyolításáról, az izraeli hatóságok az eljárás során kivétel nélkül alkalmazták a kivándorlókat sújtó hátráltató rendelkezéseket. Egyeseknél felvetették, hogy fiatal koruk miatt katonakötelesek, így nem hagyhatják el az országot. Egyiküket katonaszökevény gyanújával le is tartóztatták, és követelték tőlük a bevándorlási költségek megtérítését. A magyar külügyminisztériumot felháborította „*az izraeli hatóságok ilyen nem egyenes és trükkökhöz folyamodó magatartása.*”⁴³ Az izraeli hatóságok által állított akadályok miatt 1950 augusztusára már öt személy visszalépett a hazautazási szándékától.⁴⁴ Végül 30 fiatal 1950 nyarán, több kisebb csoportban, visszatért Magyarországra.⁴⁵ A tel-avivi követség újonnan munkába állott diplomáciai csapata (Romhányi István ügyvivő és Zádor Tibor kulturális attasé) csak érintőlegesen vett részt a hazautazás megszervezésében és elhanyagolta a visszavándorlókkal ápolandó kapcsolattartást is, amiért Budapestről megrovást kapott.⁴⁶

Az amnesztiarendelet kihirdetése után a tel-avivi nagykövetséget ellepték a visszavándorlási kérelmek, míg augusztusban 300, addig októberben már 1200 személy kérelméről tettek jelentést.⁴⁷ Közben az izraeli diplomaták Budapesten jelezték, hogy a viszonyosság elvét alkalmazva fognak eljárni a visszavándorlók ügyében. Csak abban az esetben voltak hajlandók elismerni a tel-avivi magyar követségnek a visszavándorlók ügyében tett lépéseit, amennyiben a budapesti izraeli követség hasonló jogát a magyar kormány is elismeri. Az izraeli fél ugyanis igen sérelmesnek tartotta, hogy az 1949-ben kötött egyezmény keretében kivándorlók egyénileg intézik ügyeiket. Továbbá azt is sérelmezték, hogy a Magyarországról kivándorolni szándékozók közül 350–400 ember kérelmét elutasították. Végezetül pedig arra is utalást tettek, hogy az amnesztiarendelet keretében hazatérni szándékozók ügyét össze kívánják kötni az újabb magyarországi zsidó kivándorlásokra vonatkozó tárgyalásokkal.⁴⁸ A magyar külügyminisztériumban felháborodva konstataáltak az izraeliek nyomásgyakorlását, illetve a hazatérés akadályozását, és Romhányit arra utasították, hogy emeljen szót a támasztott viszonyossági feltételek ellen. A kivándorlás költségeinek megtérítésére emelt izraeli követeléseket jogilag és politikailag tarthatatlannak bélyegezték, mivel szerintük a kivándorlókkal nem közölték, hogy a segítséget csak kölcsönben kapták és az izraeli hatóságok tisztában vannak vele, hogy ezek az

42 MNL OL, XIX-J-1-k. 12. d., 29/e. t., 12211/1949; 13035/1949; 13036/1949; 13037/1949; 13038/1949; 13034/1949. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága, a Külügyminisztérium útján küldött visszavándorlási igazolványok. 1949. november – december.

43 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001433/1950. Berei Andor feljegyzése Eliashiv követtel folytatott megbeszélésről. 1950. szeptember 15.

44 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001426/1950. Politikai Főosztály. Amnesztiarendelet végrehajtása Izraelben Mátyik Pál feljegyzése.

45 Három hónap alatt összesen 30 élé tért vissza Magyarországra. *Új Kelet*, 1950. augusztus 21. 1.

46 MNL OL, XIX-J-1-j. 12 d., 29/e. t., 026357/1950. Szücs Ferencné jelentése Rózsa Irénnek; Rózsa Irén feljegyzése Romhányi Istvánnak. 1950. szeptember 15.

47 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 0001816/1950. Berei Andor feljegyzése, Bencur ügyvivővel folytatott beszélgetéséről. 1950. október 22.

48 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001426/1950. KÜM Politikai Főosztály. Amnesztiarendelet végrehajtása Izraelben. Mátyik Pál feljegyzése.

emberek nem tudják azt visszafizetni.⁴⁹

Ezalatt, az egyezményben rögzített feltételek alapján, Magyarországról, kisebb 300–400 fős csoportokban, néhány hónapos időközönként, folyamatosan zajlott a kivándorlás (első csoport: április; második és harmadik: július; negyedik: szeptember). Az ötödik csoport októberre tervezett útját a magyar hatóságok azonban váratlanul megghiúsították. Izraelben megkezdődnek a találgatások arról, hogy a háromezres létszám maradékát kiengedik-e?⁵⁰ A kivándorlás leállítása válaszlépésként értelmezhető a magyar külügy, valamint a politikai vezetés részéről, amiért Izraelben akadályozták a visszavándorlást, és amiért az izraeli diplomaták a viszonzosság elvét használva burkolt fenyegetéseket tettek. Ahogy azt Berei Andor, a KÜM politikai államtitkára, személyes megbeszéléseiken az izraeli ügyvivőnek több ízben ki is fejtette:

„(...) az izraeli kivándorlás kérdésében mi csak akkor tanúsíthatunk előzékenységet, ha az izraeli hatóságok is megfelelőképpen viselkednek [a kivándorolni kívánó magyar zsidókkal].”⁵¹

Egy másik példa:

„(...) a magyar Külügyminisztérium ebben a kérdésben [a 3000-es kvóta kiutazásának engedélyezése] csak akkor avatkozhat bele pozitív formában, ha izraeli részről megfelelő előzékenységet tanúsítanak onnan hazatérni kívánó magyarokkal szemben és ha ez az előzékenység nemcsak általános jellegű ígéretekben, hanem konkrét intézkedésekben is megnyilvánul.”⁵²

Az 1950 októbertől decemberig tartó időszakban súlyos zsarolással egybekötött alkudozásra került sor Budapesten és Jeruzsálemben a diplomáciai kiküldöttek és a helyi Külügyminisztériumok között arról, hogy melyik ország tegye meg a kezdő lépést a kivándorlás felgyorsításában. Bár az izraeli fél minden diplomáciai csatornán közölte, hogy semmilyen elvi kifogást nem támaszt a kivándorlókkal szemben, azt egyes hivatalnokok is elismerték, hogy az izraeli hatóságok nehézkes (sokszor rosszindulatú) gyakorlatot folytatnak az elvándorolni készülok ellen.⁵³ Miután az izraeli fél nyíltan összekötötte a két kivándorlást, és arra célozgatott, hogy a visszavándorlást csak a 3000-es kvóta kivándorlása után indítják el,⁵⁴ a magyar fél ezt elutasította, viszontválaszában pedig az izraeliek számára igen előnytelen ajánlatot tett (arányban és időpontban párhuzamos kivándorlás lefolytatása).⁵⁵

42

A merev álláspontokból végül az izraeli diplomácia és politikai döntéshozatal engedett. December közepén arról értesítették Budapestet, hogy

„Izrael részéről minden előzetes feltétel nélkül még december folyamán útnak indítanak egy 150 főnyi Magyarországra hazatérni kívánó csoportot.”⁵⁶

49 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001426/1950. KÜM Politikai Főosztály. Amnesztiarendelet végrehajtása Izraelben. Berei Andor (KÜM politikai államtitkára) és Zádor Tibor tel-avivi kulturális attasé közötti beszélgetésről készült feljegyzés. 1950. szeptember 13.

50 Szalai 2021; januárig lebonyolódik a 3000-es magyarországi alijja. *Új Kelet*, 1950. november 9. 3.

51 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 0001816/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. október 22.

52 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 0001816/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. november 3.

53 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001734/1950. Zádor Tibor feljegyzése. 1950. október 13.

54 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002045/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. december 4; XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002099/1950. Zádor Tibor jelentése Romhányi Istvánnak. 1950. december 2.

55 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002052/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. december 7.

56 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002082/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. december 12.

Az egyik legfontosabb akadályt is sikerült elhárítani, mivel az izraeli hatóságok, a vagyontalan személyek esetében, eltekintettek a kivándorlási költségek megtérítésétől.⁵⁷ Izrael számára minden bizonnyal nagyobb érvágást jelentett azon, a cionizmus iránt elkötelezett magyarországi zsidók kivándorlásának a megtorpanása, akiknek kivándorlásáról már megegyezés született, mindeközben csak olyan izraeli állampolgárokat veszhettek, akik amúgy sem akartak a zsidó államban maradni. Továbbá, az izraeli külügyminisztérium el szeretne volna érni, hogy Magyarországról további kivándorlásokat hagyjanak jóvá, és ezt a kérésüket egy diplomáciai jegyzékben ki is fejtették.⁵⁸ A döntésben nagy szerepet játszott Bencur ügyvivő, aki Izraelben személyes tekintélyét és befolyását latba vetve igyekezett elérni a magyarországi repatriálás beindítását.⁵⁹

December végén 23 személy valóban el tudta hagyni Izraelt Magyarország irányába; január 13-án pedig újabb 70 fő követte őket. Az izraeli diplomatákkal közölték, hogy a magyar

„Külügyminisztérium közbenjárt, hogy a Magyarországról kivándorolni kívánó zsidók októberben visszatartott transzportját minél előbb útnak indítsák.”⁶⁰

1951 januárjában és februárjában a magyarországi csoport megérkezett Izraelbe.⁶¹ A visszavándorlás természetesen nem járt bonyodalmak nélkül. A jelöltek arra panaszkodtak, hogy a vállalatok, vagy az állami intézmények nem fizették ki az utolsó bérüket és folyamatos fenyegetésekkel és hatósági beavatkozásokkal próbálták rábírní döntésük megváltoztatására.⁶²

A magyarországi kivándorlók megérkezését követően a visszavándorlás ügymenetében újabb akadozások álltak be. Az izraeli hatóságok újra alkalmazni kezdték azokat a taktikákat, amelyekkel a repatriáltak nem kapták kézhez a kiutazási engedélyüket. A posta, vagy a kibuc vezetősége nem adta át a követség leveleit, igazolásért kellett folyamodniuk a Zsidó Ügynökséghez, hogy nem rendelkeztek lakással vagy albérlettel, bürokratikus nehézségeket emeltek, illetve a magyarországi antiszemitizmusra hivatkozva igyekeznek lebeszélni az embereket.⁶³ 1951 tavaszán a magyar nagykövetség 75 személy hazatérési engedélyét adta ki, azonban az izraeli kiutazási engedélyek kiadása hónapokon keresztül húzódott. Bencur ügyvivő Budapesten újra és újra biztosította a magyar külügyet, hogy csak „tévedésekről”, „adminisztrációs nehézségekről” vagy „felhatalmazással nem bíró hivatalnokok közléseiről és hátráltatásáról” lehet szó.⁶⁴ Végül már a hazatérőket hibáztatta, amiért a kiállított kiutazási engedélyeket nem vették át, nem küldték be a kért fényképeket vagy hibás adatot szolgáltatottak. Különösen kényes volt a katonai szolgálatot teljesítők repatriálása, mivel a katonai szervek sok esetben nem voltak hajlandóak a szükséges engedélyek megadására, a katonaszökevényeket pedig letartóztatták.⁶⁵ Az izraeli Külügyminisztérium hivatalnokai elismerték a magyar diplomatáknak, hogy a katonai szolgálatot teljesítők esetében valóban problémák léphetnek fel.⁶⁶ Ebből kifolyólag a magyar külügy újra felvetette, hogy amíg az izraeli hatóságok a visszavándorlók ügyét nem kezelik, addig ne várják, hogy ők „a kivándorlók csoportjának összeállítása iránt nagyobb érdeklődést tanúsítsanak.”⁶⁷

57 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002045/1950. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1950. december 4.

58 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002045/1950. Szóbeli jegyzék. 1950. december 4.

59 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002099/1950. Zádor Tibor jelentése Romhányi Istvánnak. 1950. november 29.

60 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002346/1951. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1951. január 16.

61 Szalai 2021.

62 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002284/1951. Berei Andor feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1951. január 11.

63 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 00315/1951. Romhányi jelentése a KÜM-be. 1951. március 28.

64 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00528/1951; 00815/1951; 001206/1951. Kutas Imre feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1951. április 12; 1951. május 26; 1951. július 3.

65 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 001770/1951; Kutas Imre feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1951. szeptember 1.

66 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 00315/1951. Romhányi feljegyzései. 1951. május 13;14. Zádor Tibor jelentése. 1951. május 27.

67 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 001770/1951; Kutas Imre feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszéléséről. 1951. szeptember 1.

A diplomáciai kapcsolatok romlását és a két ország közötti migrációt tovább nehezítették a magyarországi kitelepítések, amelyekben a zsidó polgárok felülreprezentáltak voltak. Az izraeli magyar nyelvű sajtó tartózkodott a kritikus cikkektől, az argentinai zsidó, szintén cionista szemléletű lap viszont sokkal kritikusabb hangnemben, második deportációnak bélyegezte a magyar hatóságok cselekedeteit.⁶⁸ A nehézségek ellenére, 1951 nyarára, a kivándorlás, illetve a visszavándorlás kérdésében újra konszolidálódott a helyzet. A magyar hatóságok július végén, majd decemberben beleegyeztek újabb két csoport kivándorlásába.⁶⁹ Mindeközben a visszavándorlás ügyeinek intézése is zökkenőmentesebbé vált. Augusztusban 40 fő tért vissza Magyarországra. Az izraeli hatóságok ekkor már mindenkinek megadták az engedélyt; még a katonáknak vagy katonaszökevényeknek is. Azonban a tel-avivi magyar nagykövetség ebben az időszakban nagyon kevés új jelentkezőről tudott beszámolni. Azt is szomorúan konstatálták, hogy sokan, lemondva döntésükről, át sem vették a hazatérési igazolványukat; sőt arra is van példa, hogy a már Magyarországra hazatértek újra Izraelbe akartak menni.⁷⁰ Az év végén a tel-avivi attasé már a magyarországi hatóságokat okolta az amnesztiarendelelet kudarcáért, mivel olyan lassan intézik a visszatérési engedélyek kiadását, hogy a több hónapos várakozás közben az amúgy sem teljesen elkötelezett emberek lemondanak a hazautazásról.⁷¹ Válaszul az Államvédelmi Hatóság Útlevel Osztálya a követséget hanyagsággal vádolta a kérvények továbbításakor, ami végső soron a késlekedéshez vezetett.⁷²

1951 végén a visszavándorlási kérelmek elapadtak; majd csak a következő év elején indult újbóli növekedésnek a számuk. Ekkor a magyar külügyi apparátus ismét a zsarolás eszközához nyúlt, mivel Izraelből a visszavándorlás késleltetéséről érkeztek ismételt jelentések.⁷³ Ígéretüknek megfelelően a kivándorlást több hónapon keresztül szüneteltették. Az alijja akadozásának hírére a HOH Izrael szerte népgyűléseket és tüntetéseket szervezett a szabad magyar alijja előmozdításáért.⁷⁴ 1952-ben csak egy csoportnak engedélyezték a kiutazást Magyarországról (augusztusban). A 3000-es kvóta utolsó része 1953 novemberében hagyta el az országot.⁷⁵ Mindeközben, 1952 végére és 1953-ban, a visszavándorlók ügye szinte teljesen lekerült a napirendről a két ország diplomatái közötti tárgyalásokon. A visszavándorlókról szóló párbeszéd általában csak egy-egy problémás eset megbeszélésére szűkölt.

44

A VISSZAVÁNDORLÁS A GYAKORLATBAN

Az első csoport 1950 nyarán érkezett Magyarországra. Az 1950 végén kiadott engedélyekkel pedig 1951 elején legalább négy, egy-egy tucatnyi emberből álló csoport hagyta el az országot.⁷⁶ Nagyon nehéz pontosan meghatározni, hogy mennyien tértek vissza 1953-ig, mivel a két ország utazási és más hivatalainak engedélyei ad-hoc módon kerültek kiállításra. A dokumentumokat sokszor át sem vették, mivel az izraeli és a magyar bürokratikus procedúra több hónapra elődázta az utazást. Sokan eközben meggondolták magukat, máshova emigráltak, vagy családot alapítottak,

68 Stöckler elnök úr. *Hatikva*, 1951. november 2. 1; SOS. *Hatikva*, 1951. november 9. 1.

69 Szabó 2004: 165.

70 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 001763/1951. Zádor Tibor jelentése. 1951. szeptember 1.

71 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002569/1951. Zádor Tibor jelentése. 1951. november 10.

72 MNL OL, XIX-J-1-j. 14 d., 30/d. t., 002897/1951. Államvédelmi Hatóság Útlevel Osztály.

73 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00517/1/1952; Kutas Imre feljegyzése Bencur ügyvivővel folytatott megbeszélésről. 1952. március 19.

74 Szalai 2021. Országos tüntetést rendez a HOH a magyarországi alija megindításáért. *Új Kelet*, 1952. június 23. 1.

75 Szabó 2004: 165.

76 Beszélgetés Izraelből visszatérő magyarországi zsidókkal. *Romániai Magyar Szó*, 1951. január 19. 6; Pokol a dolgozók élete a dollárizált Izraelben. *Romániai Magyar Szó*, 1951. február 2. 4; Pokol a dolgozók élete az „ígéret földjén”. *Romániai Magyar Szó*, 1951. február 11. 2; „Ügyvéd létemre utcát söpörtem Izraelben”. *Romániai Magyar Szó*, 1951. február 18. 4.

illetve egzisztenciát teremtettek. Romhányi 1951 áprilisában azt jelentette, hogy a magyarok által addig kiadott 600 hazatérési igazolványnak mindegy 20%-át használták csak fel, vagyis 100–120 személy mehetett vissza Magyarországra.⁷⁷ Az izraeli hivatalos statisztika 361 személyt jelölt meg az egész 1951 évre vonatkozóan.⁷⁸ 1952 áprilisáig az izraeli hatóságok 25 kiutazási engedélyt adtak ki, és ekkor újakat már nem regisztráltak (bár 50 régi még mindig elintézetlenül maradt). Így ebben az évben valószínűleg csak néhányan térhettek haza. 1953-ból nincs adat hazatértekről.

A már részletesen vázolt bürokratikus akadályok mellett a hazatérőknek a magyar zsidók bevándorló egyesületével, és más cionista szervezetek meggyőzési kísérletével is meg kellett birkóznuk. A HOH tagjai személyesen meglátogatták a hazatérni kívánókat, minden érvet bevetettek a meggyőzésre, az állástalanokat még álláshoz is megpróbálták hozzásegíteni. A fiatalok közül jó néhányan a várakozás közben összeházasodtak, ami megnehezítette, lehetetlenné, vagy teljesen okafogyottá tette (például más nemzetiségű házastárs esetén) a hazatérést.⁷⁹

Nagyon sok katonaköteles vagy katonának besorozott személy akart kibújni az izraeli katonai szolgálat alól azáltal, hogy visszatér Magyarországra. A magyar diplomácia nyomásgyakorlása miatt az izraeli kormány elvben hozzájárult, hogy ezen személyek kiutazása ellen sem emelgátat, azonban az ügyeket egyenként nemzetbiztonsági és katonai megfontolásoknak kellett alávetni. Ezeket különböző izraeli katonai és állami hatóságok végezték, amelyekre az izraeli külpolitikai apparátusnak vagy a magyar diplomatáknak kevés ráhatása volt. Így számos esetben nem tudták érdemben befolyásolni az ügyek előmozdítását. Ezen ügyek intézésére sok tekintetben jellemző Kelner Tamás esete.

Kelner nem tett eleget az izraeli katonai behívásnak, így a hatóságok katonaszökevényként kezelték. Közben beadta a visszavándorlási kérelmet (valószínűleg azért, hogy a katonai szolgálat mulasztásáért járó fellelőségre vonást elkerülje). Romhányi, az izraeli Külügyminisztérium egyik osztályvezetőjével folytatott megbeszélés alapján, az édesanyján keresztül meggyőzte Kelnert, hogy adja fel magát a hatóságoknál. Az ígéret szerint, bár ott letartóztatják, de az izraeli külügy közbenjárására néhány nap múlva elengedik, és kiadják számára a kiutazási engedélyt az ország elhagyásához. Kelner vonakodva bár, de teljesítette a követ kérését. Letartóztatását azonban nem követte a megígért szabadulás. Sőt! Az ilyen esetekben kiszabott szokásos négy hónap helyett, hét hónapra ítélték el. Az ügy Romhányi hanyagságát is példázza, mivel a követ nem járt közben a letartóztatottért; sőt, miután az megszökött és a követségen kért menedéket, Romhányi kidobta őt onnan. Zádor attasén és Bencuron keresztül a magyar külügyminisztérium megpróbálta helyrehozni a hibát.⁸⁰

A magyar állampárt, az amnesztiarendelet kiadásakor meghatározott céloknak megfelelően, a visszatértek első csoportját propaganda célokra használta fel. Mindazonáltal, nem látszanak teljesen kiaknázottnak a visszatértek történetei. Néhány, 1950 végén és 1951 elején közölt tudósítást követően, a vizsgált időszakban több cikk nem jelent meg az Izraelből visszatértekről. A visszatértekkel készített interjúkból az alanyok a kizsákmányoló izraeli munkakörülményekre, az elviselhetetlen lakhatási feltételekre és a demokratikus értékek teljes hiányára panaszkodtak.⁸¹ Az egyik visszatért férfi így vallott tapasztalatairól:

„Bevallom: az volt az érzésem, mintha középkori rabszolgakereskedők vártak volna bennünket. Rabszolgákként kezeltek bennünket a Tel Avivtól 30 kilométernyire délre fekvő telepen is, ahol – bár hihetetlenül gyenge élelmezésben részesültünk – a legnehezebb munkákat kellett végeznünk a borzalmas sivatagi éghajlat alatt.”⁸²

77 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00628/1951; Romhányi jelentése a KÜM-nek. 1951. április 24.

78 Visszavándorlók. *Múlt és jövő*, 1952. április 1. 102.

79 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00628/1951; Romhányi jelentése a KÜM-nek. 1951. április 24.

80 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00528/1951; Bonyhádi jelentése. 1951. április 23.

81 Izraelből Magyarországra. *Magyar Jövő*, 1951. március 22. 3; Háromezer magyar haza akar térni Izraelből *Magyar Nemzet*, 1951. február 8. 2; „Szívet cseréljen az, ki hazát cserél...” *Magyar Nemzet*, 1951. január 27. 3.

82 Akiknek örökre elment a kedvük Izraelállamától. *Magyar Nemzet*, 1950. október 20. 4.

A magyarországi visszatértek tapasztalatáról a romániai magyar sajtó is hasonló hangvételű cikkekben számolt be; hasonló céloktól vezérelve.⁸³ A nyilatkozók keserű tapasztalataikat valószínűleg kiszínezték, és igyekeztek az új hazájukban uralkodó politikai elvárásoknak is megfelelni.

A magyar Külügyminisztérium, 1952 márciusában, az amnesztiarendelet keretében Izraelből visszatért személyek számára ünnepséget rendezett. Az összejövétel kiváló alkalmat teremtett arra, hogy a visszatértek sikertörténeteit beszédek formájában előadják. Egyikük azzal erősítette meg döntése helyeségét, hogy kifejtette:

„Tehát amellett, hogy tanulhatunk, szakmát tanulunk, meg is tudunk élni. Izraelben ez elképzelhetetlen, nagy a munkanélküliség. Elképzelhetetlen úgy szakmát tanulni, hogy amellet a megélhetés is biztosítva legyen (...) Összehasonlítva az ottani helyzetet az ittenivel, a lakásproblémák mennyivel nagyobbak ott. [Izraelben] nem tudtam megnősülni mert nem volt lakásom. [Magyarországon] félretettem minden pénzt (...) lakáshoz jutottam és meg vagyok vele elégedve.”⁸⁴

83 Beszélgetés Izraelből visszatérő magyarországi zsidókkal. *Romániai Magyar Szó*, 1951. január 19. 6

84 MNL OL, XIX-J-1-j. 11 d., 29/e. t., 00517/1/1951; Beszédek. 1952. március 5.

FÜGGELÉK

1. táblázat

Kor szerinti megoszlás	
16 – 20 év	18%
20 – 55 év	79%
55 év felett	3%

2. táblázat

Kor szerinti megoszlás	
Férfi	85%
Nő	15%

3. táblázat

Foglalkozás szerinti megoszlás	
Iparos	34%
Gyári-, segédmunkás, napszámos	14%
Tanonc, diák	11%
Kisiparos, kiskereskedő, tisztviselő	41%

4. táblázat

Kivándorlás motivációja – 100 kérelem alapján						
Cionista propaganda	családi okok	Holokausztban elszennvedett veszteség vagy átélt trauma	gyermeki tudatlanság, meggondolatlanság, kalandvágy	jobb megélhetés reménye	harcolni	szerelmi kaland
42%	5%	3%	8%	4%	1%	1%

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-J-1-k, Izrael 1945–1964, Adminisztrációs Iratok

XIX-J-1-j, Izrael 1945–1964, Titkos Iratok

A Jövő, 1952

Hatikva, 1948–1953

Kossuth Népe, 1947–1948.

Magyar Nemzet, 1949–1953

Magyar Jövő, 1951

Múlt és Jövő, 1952

Romániai Magyar Szó, 1949–1953

Új Kelet, 1948–1953

SZAKIRODALOM

48

Al-Haj, Majid 2004: *Immigration and Ethnic Formation in a Deeply Divided Society: The Case of the 1990s Immigrants from the Former Soviet Union in Israel*. Leiden.

Bányai Viktória 2008: Magyar ajkú zsidó közösségek a világban. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest. 412–417.

Békés Csaba 2019: *Enyhülés és emancipáció*. Budapest.

Bottoni, Stefano 2011: A zsidó és a német közösség kivándorlása Romániából. *Világtörténet* 3–4. 233–20.

Cohen, Nir 2010: From legalism to symbolism: anti-mobility and national identity in Israel, 1948–1958. *Journal of Historical Geography* (36.) 1. 19–28.

Eisenstadt, Shemuel Noah 1985: *The transformation of Israeli society: an essay in interpretation*. London.

Győri Szabó Róbert 2009: *A kommunizmus és a zsidóság Magyarországon 1945 után*. Budapest.

Hacohen, Dvora 2003: *Immigrants in turmoil. Mass immigration to Israel and its repercussions in the 1950's and after*. New York.

Kovács András 2019: *A Kádár-rendszer és a zsidók*. Budapest.

Kovács, András 2017: *Communism's Jewish Question: Jewish Issues in Communist Archives*. Oldenbourg, Berlin.

Krupnik, Adrián 2022: Failed expectations of middle-class migrants and the Zionist hegemonic narrative: Jewish-Argentine returnees from Israel in the 1960s. *Journal of Israeli History*, (40.) 1. 187–211.

Kulcsár Beáta 2022: Repatriálás Kanadából Magyarországra, 1945–1956. Bevezetés egy problémakörbe. In: Filep Tamás Gusztáv – Papp Z. Attila – Szerbhorváth György (szerk.): *Palimpszesztus. Írások Bárdi Nándor 60. születésnapjára*. Budapest. 419–430.

Lee, Everett 1966: A Theory of Migration. *Demography* (3.) 1. 47–57.

Novák Attila 1998: Cionizmus érett korban. *Múlt és Jövő* 2–3. 89–106.

Novák Attila 2000: *Átmenetben. A cionista mozgalom négy éve Magyarországon*. Budapest.

Novák Attila 2018: Izrael – Magyarország: változó idők, hullámzó kapcsolatok. *Zsidó.com* 2018. augusztus 11. <https://zsido.com/izrael-magyarorszag-valtozo-idok-hullamzo-kapcsolatok/> (utolsó letöltés 2023. december 7.)

Novák Attila 2020: *Ideológia és önazonosság. Az 1953-as budapesti cionista per*. Budapest.

Olosz Levente 2015: A magyar ajkú zsidóság helye az izraeli társadalomban. In: Fedinec Csilla (szerk.): *Határhelyzetek VIII. Terek, intézmények, átmenetek*. Budapest. 138–159.

Olosz Levente 2023: Magyar ajkú zsidók szervezetei Palesztinában/Izraelben (1918–1960). In: Novák Attila (szerk.): *Többes kötésben. Magyar-zsidó múltak és égtájak / Multiple Binds. Hungarian Jewish Pasts and Landscapes*. Budapest. 403–417.

Rozin, Orit 2010: Israel and the Right to Travel Abroad, 1948–1961. *Israel Studies* (15.) 1. 147–176.

Shlaim, Avi 2004: Israel between East and West, 1948–1956. *International Journal of Middle East Studies* (36.) 4. 657–673.

Szabó Csaba 2004: Dokumentumok a zsidó kivándorlás történetéhez (1948–1953). *Levéltári Közlemények* (75.) 2. 155–232.

Szalai Anna 2021: A magyarországi alija, 1949–1953. *Szombat* 2021. december 22. <https://www.szombat.org/tortenelem/a-magyarorszag-alija-1949-1953> (utolsó letöltés 2023. december 14.)

49

Szalay Gábor 2018: Izrael Állam megteremtésének körülményei a formálódó új világrend keretei között. *Eszmélet* (30.) 120. 179–194.

Szalay Gábor 2021: Adalékok a jeruzsálemi Magyar Intézet történetéhez. *Külügyi műhely* (3.) 1. 168–188.

Tóth Ágnes 2020: Emberek – sorsok – hivatalok – eljárási módok A magyarországi németek családgyűjtésének és/vagy visszahonosításának lehetőségei (1948–1953). In: Eiler Ferenc – Tóth Ágnes (szerk.): *A magyarországi németek elmúlt 100 éve. Nemzetiségpolitika és helyi közösségek*. Budapest. 212–246.

Yaacov Ro'i 1980: *Soviet decision making in practice. The USSR and Israel 1947–1954*. New Jersey.